

۳۷۵۶۲

PH - 28424

دانشگاه علوم حدیث

پایان نامه

کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش تفسیر اثری

عنوان پایان نامه

تحلیل و بررسی غلو و غالیان

در مدرسه حدیثی کوفه

مرکز حفظ و نگهداری

استاد راهنما

پایان نامه و پژوهش های قرآنی

حجة الاسلام دکتر محمدعلی مهدوی راد

استاد مشاور

موسسه امام رضا (ع)

حجة الاسلام دکتر محمد کاظم رحمان ستایش

دانشجو

سید حسین فلاح زاده ابرقوئی

ماه و سال دفاع

بهمن ۱۳۸۶

طبق حقوق مؤلفین کلیه حقوق این پایان نامه محفوظ و موقوف به مؤلف آن می باشد

هرگونه استفاده از مطالب منوط به کسب اجازه از مؤلف می باشد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مؤسسه معارف اسلامی امام رضا (ع)

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

پست الکترونیکی: info@Maaref.ir

پایگاه اطلاع رسانی: www.Maaref.ir

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشکده علوم حدیث است

مؤسسه معارف اسلامی امام رضا (ع)

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

پست الکترونیکی: info@Maaref.ir

پایگاه اطلاع رسانی: www.Maaref.ir

باسمه تعالی

پایان نامه آقای سید حسین فلاح زاده ابرقویی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته

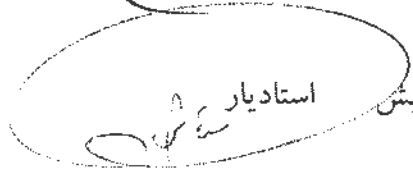
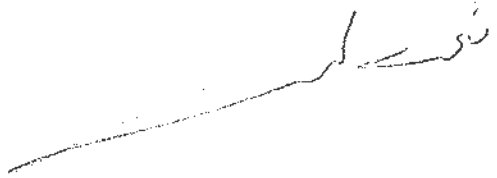
علوم حدیث گرایش تفسیر اثری تحت عنوان تحلیل و بررسی غلو و غالیان در

مدرسه حدیثی کوفه تهیه و در جلسه دفاعیه تاریخ ۸۶/۱۱/۳۰ با درجه

عالی (۲۰-۱۸) بسیار خوب (۱۶-۱۸) خوب (۱۴-۱۶) ضعیف (۱۲-۱۴)

غیر قابل قبول (زیر ۱۲) به تأیید هیأت داوران رسید.

هیأت داوران:

سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبہ علمی	امضا
استاد راهنما	حجت الاسلام دکتر محمد علی مهدوی راد	دانشیار داخلی	
استاد مشاور	حجت الاسلام دکتر محمد کاظم رحمان ستایش	استادیار	
استاد داور	آقای دکتر نعمت الله صفری فروشانی	استادیار	

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

بسم الله الرحمن الرحيم

این سیاههٔ ناقابل را تقدیم می‌کنم:

به معلمان و اساتیدم که دانسته‌های خود را مدیون ایشان هستم.

به پدر و مادرم که در فراهم آوردن زمینه‌های رشد و تحصیل من، از هیچ کوششی دریغ نکردند.

به همسرم که در مدت نگارش این اثر، رثوفانه ممد من بود.

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

تقدیر و سپاس

﴿رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ﴾ (احقاف/۱۵)

پس از حمد و ثنای الهی و ارج نهادن به تلاشها و کوششهای طاقت‌سوز حافظان مکتب اهل بیت عصمت؛ بر خود لازم می‌دانم صمیمانه تشکر کنم:

از تلاشهای دلسوزانه استاد عزیزم، حجة الاسلام والمسلمین محمد کاظم رحمان ستایش که در دوران تحصیل در دانشکده علوم حدیث از محضر ایشان بهره بردم و در طول نگارش این اثر از راهنماییها و تذکرات ارزشمندشان استفاده نمودم.

از استاد فرزانه جناب آقای دکتر محمدعلی مهدوی‌راد که با راهنمایی‌های سودمند خود نگارنده را یاری رساندند.

از تمامی مسئولین و کارکنان دانشکده علوم حدیث، به ویژه ریاست محترم دانشکده علوم حدیث، که با فراهم آوردن فضای آموزشی و پژوهشی مناسب زمینه رشد و بالندگی دانشجویان این مرکز را فراهم آورده‌اند.

مؤسسه معارف اسلامی امام رضا

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

چکیده

غلو، تجاوز از مرز اعتدال است که چون در مورد معتقدات دینی و مذهبی به کار رود، به معنای آن است که انسان چیزی را که به آن اعتقاد دارد بالاتر از حد معمول جلوه دهد. در لسان ائمه (علیهم السلام) و عالمان شیعه، غلو هم‌ردیف کفر برشمرده شده است و غالبان گروهی ملحد به شمار می‌آیند، که قائل به خدایی افرادی غیر از خداوند یگانه هستند.

تاریخ حدیث شیعه گواه آن است که گروهی هوسران و دنیاطلب که در کسوت شیعه در آمده بودند، با استفاده از نام اهل بیت و تمسک به نام تشیع، راه غلو در پیش گرفته و در راستای اهداف منحرف خود، به تخریب چهره تشیع و امامان شیعه پرداختند. انتساب این جریان به شیعه سبب شد تا حساسیت فوق‌العاده‌ای از سوی محدثان و راویان شیعی در مقابل این جریان شکل گیرد. این حساسیت، که گاه با افراط از سوی گروهی از محدثان دنبال می‌شد، موجب شد تا گروهی از ناقلان فضایل ائمه (علیهم السلام)، در معرض اتهام به غلو قرار گیرند و در مواردی به ناحق به غلو متهم شوند.

در نوشتار حاضر، ضمن بیان کلیاتی پیرامون مفهوم غلو، پیدایش غلو، رویارویی با غلو و ضرورت بحث پیرامون غلو و غالبان؛ به تحلیل و بررسی غلو در مدرسه حدیثی کوفه، به عنوان مرکز شایان توجه حضور غالبان، پرداخته شده است.

شهر کوفه در زمان امام باقر و امام صادق (علیهما السلام)، به سبب حضور پر شور دوستان اهل بیت (علیهم السلام)، مرکز نقل احادیث امامان شیعه گشت. از جمله موضوعات شایان توجه در روایات کوفیان، نقل فضایل اهل بیت (علیهم السلام) است که با توجه به فعالیت غالبان در این دوران، نقل چنین روایاتی راوی را در معرض اتهام به غلو قرار می‌داد.

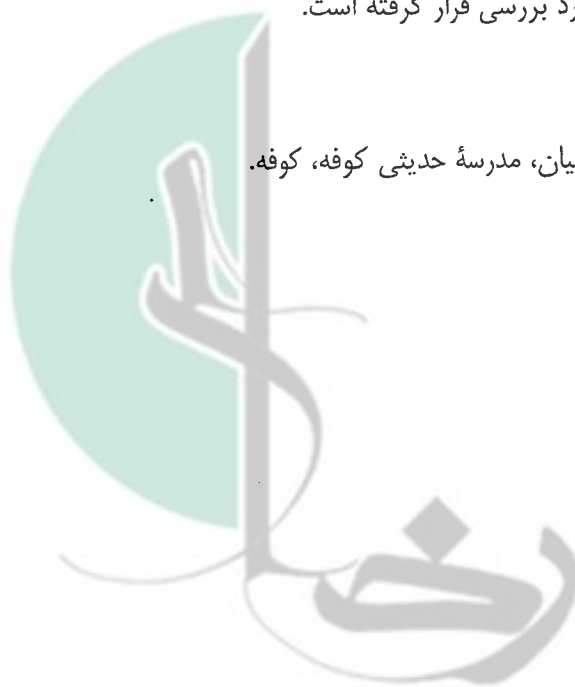
در بیشتر موارد مستند غالی بودن این دسته از راویان، اتهامات رجالیان است که معمولاً بر اساس اجتهاد در مضامین روایات، به غلو راوی حکم کرده‌اند. شایان ذکر است که بررسی سخنان بسیاری از چارحان نشان از آن دارد که باورهای کلامی در داوری آنها بی‌تأثیر نبوده است.

در این پژوهش نگارنده بر این باور است که گفته‌های رجالیان تنها ملاک شناخت راویان غالی نیست، بلکه تنها قرینه‌ای است که باید در کنار سایر عوامل مورد توجه قرار گیرد تا در مجموع شناخت دقیقی از متهمان به غلو حاصل آید. بر این اساس شناخت غالبان حقیقی مستلزم سپری کردن شش گام است:

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

۱- شناخت مصادر معرفی راویان غالی؛ ۲- شناخت جارحان؛ ۳- شناخت الفاظ غلو؛ ۴- بررسی روایات مدح و ذم راوی؛ ۵- بررسی تألیفات و روایات متهم به غلو؛ ۶- شناخت راوی متهم به غلو بر اساس مرویاتش. بر این اساس در پژوهش حاضر به بازشناسی متهمان به غلو در شهر کوفه، بر اساس مراحل فوق، پرداخته شده است. بررسی حال رجالی منسوبان به غلو نشان می‌دهد که اتهام غلو در مورد همه این راویان ثابت نیست؛ به گونه‌ای که اتهام غلو، در مورد بیشتر متهمان به غلو در کوفه، صرفاً یک اتهام است و ثابت نمی‌شود. به همین دلیل چه بسا راوی متهم به غلو شده و هرگز عقاید غلوآمیز نداشته است. به این ترتیب تعامل با روایات این دسته از راویان نیازمند بررسی و تأمل بیشتر است. از این رو در پایان این نوشتار، شیوه تعامل با اخبار غالیان مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه: غلو، غالیان، مدرسه حدیثی کوفه، کوفه.

مؤسسه معارف اسلامی امام رضا

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

پست الکترونیکی: info@Maaref.ir

پایگاه اطلاع رسانی: www.Maaref.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	کلیات تحقیق
۳	۱- تعریف مسئله
۳	۲- پیشینه علمی
۳	۳- مسائل اصلی پژوهش و فرضیه‌ها
۴	۴- ضرورتها و اهداف تحقیق
۵	۵- فواید علمی و کاربردی تحقیق
۶	فصل اول: کلیات
۷	۱-۱- چیستی غلو
۷	۱-۱-۱- در لغت
۸	۱-۱-۲- در قرآن و روایات
۱۰	۱-۱-۳- در اصطلاح
۱۴	۱-۱-۴- محدوده غلو
۱۷	۱-۱-۵- محدوده تفویض
۱۹	۲-۱- پیدایش غلو
۱۹	۱-۲-۱- پیدایش غلو در اسلام
۲۲	۲-۲-۱- علل و انگیزه‌های پیدایش غلو
۲۵	۳-۱- رویارویی با غلو
۲۵	۱-۳-۱- رویارویی ائمه (علیهم السلام) با غلو
۲۵	الف) معرفی و افشای ماهیت غلو و غالیان
۲۶	ب) برحذر داشتن از غالیان

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

- ج) خنثی کردن توطئه غلات ۲۸
- د) مبارزه فیزیکی ۲۹
- ۱-۳-۲- رویارویی عالمان با غلو ۳۰
- ۴-۱- ضرورت بحث پیرامون غلو و غالیان ۳۴
- ۱-۴-۱- بی‌اعتمادی نسبت به روایات و عقاید شیعه ۳۴
- ۲-۴-۱- دشواری شناخت غالیان حقیقی ۳۶
- فصل دوم: غلو در مدرسه حدیثی کوفه** ۳۸
- ۱-۲- گذری بر جریان تشیع در کوفه و ارتباط آن با غلو ۳۹
- ۲-۲- تحلیل و بررسی غلو در مدرسه حدیثی شیعه در کوفه ۴۸
- ۱-۲-۲- فرقه‌های غالی در کوفه ۵۰
- ۲-۲-۲- منسوبین به غلو ۵۵
- فصل سوم: اصول شناخت غالیان** ۶۰
- ۱-۳- گام اول: شناخت مصادر معرفی راویان غالی ۶۲
- ۱-۱-۳- رجال کشی ۶۳
- ۲-۱-۳- رجال ابن غضائری ۶۴
- ۳-۱-۳- رجال شیخ طوسی ۶۶
- ۴-۱-۳- الفهرست ۶۷
- ۵-۱-۳- رجال نجاشی ۶۸
- ۶-۱-۳- سایر منابع ۶۹
- ۲-۳- گام دوم: شناخت جارحان ۷۲
- ۱-۲-۳- ابو عمرو کشی ۷۲
- ۲-۲-۳- ابن غضائری ۷۸
- ۳-۲-۳- شیخ طوسی ۸۳
- ۴-۲-۳- نجاشی ۸۶

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

- ۳-۲- گام سوم: شناخت الفاظ غلو ۹۰
- ۳-۳-۱- واژه غلو و مشتقات آن ۹۰
- ۳-۳-۲- واژه ارتفاع و مشتقات آن ۹۴
- ۳-۳-۳- انتساب راوی به فرق غالیان ۹۵
- ۳-۳-۴- سایر الفاظ ۹۶
- ۴-۳- گام چهارم: بررسی روایات مدح و ذم راوی ۱۰۰
- ۴-۳-۱- بررسی سند روایات ۱۰۰
- ۴-۳-۲- توجه به محتوای روایت و الفاظ آن ۱۰۱
- ۴-۳-۳- حل تعارض ۱۰۱
- ۴-۳-۵- گام پنجم: بررسی تألیفات و روایات راوی ۱۰۳
- ۴-۳-۱-۵- بررسی تألیفات ۱۰۳
- ۴-۳-۲-۵- بررسی روایات ۱۰۳
- ۶-۳- گام ششم: شناخت راوی بر اساس مرویاتش ۱۰۵
- ۶-۳-۱- قرائن کلامی ۱۰۵
- ۶-۳-۲- قرائن مقامی ۱۰۵
- ۶-۳-۳- قرائن سندی ۱۰۶
- فصل چهارم: بازشناسی متهمان به غلو در کوفه ۱۰۸
- ۴-۱- جعفر بن اسماعیل المنقری ۱۰۹
- ۴-۱-۱- طبقه ۱۱۰
- ۴-۱-۲- جرح و تعدیل ۱۱۰
- ۴-۱-۳- تألیفات و روایات ۱۱۱
- ۴-۱-۴- نتیجه بحث ۱۱۲
- ۴-۲- حسن بن علی بن ابی عثمان ۱۱۴
- ۴-۲-۱- طبقه ۱۱۴

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

- ۱۱۵ ..... ۲-۲-۴ جرح و تعدیل
- ۱۱۷ ..... ۳-۲-۴ تألیفات و روایات
- ۱۱۹ ..... ۴-۲-۴ نتیجه بحث
- ۱۲۰ ..... ۳-۲-۴ خالد بن نجیح
- ۱۲۱ ..... ۱-۳-۴ طبقه
- ۱۲۲ ..... ۲-۳-۴ جرح و تعدیل
- ۱۲۴ ..... ۳-۳-۴ تألیفات و روایات
- ۱۲۵ ..... ۴-۳-۴ بررسی شخصیت خالد بن نجیح در روایاتش
- ۱۲۸ ..... ۵-۳-۴ نتیجه بحث
- ۱۲۹ ..... ۴-۴-۴ خیبری بن علی
- ۱۲۹ ..... ۱-۴-۴ طبقه
- ۱۳۰ ..... ۲-۴-۴ جرح و تعدیل
- ۱۳۳ ..... ۳-۴-۴ تألیفات و روایات
- ۱۳۶ ..... ۴-۴-۴ نتیجه بحث
- ۱۳۷ ..... ۵-۴-۴ ربیع بن زکریا
- ۱۳۷ ..... ۱-۵-۴ طبقه
- ۱۳۸ ..... ۲-۵-۴ جرح و تعدیل
- ۱۳۹ ..... ۳-۵-۴ تألیفات و روایات
- ۱۴۰ ..... ۴-۵-۴ نتیجه بحث
- ۱۴۲ ..... ۶-۴-۴ سفیان بن مصعب العبدي
- ۱۴۲ ..... ۱-۶-۴ طبقه
- ۱۴۳ ..... ۲-۶-۴ جرح و تعدیل
- ۱۴۵ ..... ۳-۶-۴ تألیفات و روایات
- ۱۴۶ ..... ۴-۶-۴ بررسی شخصیت سفیان بن مصعب در روایاتش

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

۱۴۸	..... نتیجه بحث	۵-۶-۴
۱۴۹	..... سلیمان دیلمی	۷-۴
۱۵۰	..... طبقه	۱-۷-۴
۱۵۱	..... جرح و تعدیل	۲-۷-۴
۱۵۲	..... تألیفات و روایات	۳-۷-۴
۱۵۵	..... بررسی شخصیت سلیمان دیلمی در روایاتش	۴-۷-۴
۱۵۷	..... نتیجه بحث	۵-۷-۴
۱۵۸	..... صالح بن سهل	۸-۴
۱۵۸	..... طبقه	۱-۸-۴
۱۵۹	..... جرح و تعدیل	۲-۸-۴
۱۶۱	..... تألیفات و روایات	۳-۸-۴
۱۶۴	..... بررسی شخصیت صالح بن سهل در روایاتش	۴-۸-۴
۱۶۵	..... نتیجه بحث	۵-۸-۴
۱۶۷	..... عبدالرحمان بن ابی حماد	۹-۴
۱۶۸	..... طبقه	۱-۹-۴
۱۶۹	..... جرح و تعدیل	۲-۹-۴
۱۷۱	..... تألیفات و روایات	۳-۹-۴
۱۷۳	..... بررسی شخصیت عبدالرحمان بن ابی حماد در روایاتش	۴-۹-۴
۱۷۴	..... نتیجه بحث	۵-۹-۴
۱۷۶	..... عبدالرحمان بن زهیک	۱۰-۴
۱۷۶	..... طبقه	۱-۱۰-۴
۱۷۶	..... جرح و تعدیل	۲-۱۰-۴
۱۷۸	..... تألیفات و روایات	۳-۱۰-۴
۱۷۸	..... نتیجه بحث	۴-۱۰-۴

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

- ۱۱-۴- عبدالله بن بحر ۱۷۹
- ۱-۱۱-۴- طبقه ۱۷۹
- ۲-۱۱-۴- جرح و تعدیل ۱۸۰
- ۳-۱۱-۴- تألیفات و روایات ۱۸۱
- ۴-۱۱-۴- نتیجه بحث ۱۸۳
- ۱۲-۴- عبدالله بن قاسم حضرمی ۱۸۴
- ۱-۱۲-۴- طبقه ۱۸۶
- ۲-۱۲-۴- جرح و تعدیل ۱۸۸
- ۳-۱۲-۴- تألیفات و روایات ۱۸۹
- ۴-۱۲-۴- بررسی شخصیت عبدالله بن قاسم در روایاتش ۱۹۵
- ۵-۱۲-۴- نتیجه بحث ۱۹۶
- ۱۳-۴- فرات بن احنف ۱۹۷
- ۱-۱۳-۴- طبقه ۱۹۷
- ۲-۱۳-۴- جرح و تعدیل ۱۹۸
- ۳-۱۳-۴- تألیفات و روایات ۲۰۱
- ۴-۱۳-۴- نتیجه بحث ۲۰۳
- ۱۴-۴- قاسم بن ربیع ۲۰۴
- ۱-۱۴-۴- طبقه ۲۰۴
- ۲-۱۴-۴- جرح و تعدیل ۲۰۴
- ۳-۱۴-۴- تألیفات و روایات ۲۰۶
- ۴-۱۴-۴- نتیجه بحث ۲۰۸
- ۱۵-۴- محمد بن ابی زینب ۲۰۹
- ۱-۱۵-۴- طبقه ۲۰۹
- ۲-۱۵-۴- جرح و تعدیل ۲۱۰

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲

- ۲۱۹ ..... ۳-۱۵-۴ تألیفات و روایات
- ۲۲۱ ..... ۴-۱۵-۴ بررسی شخصیت ابوالخطاب در روایاتش
- ۲۳۲ ..... ۵-۱۵-۴ نتیجه بحث
- ۲۳۴ ..... ۱۶-۴ محمد بن اسلم
- ۲۳۴ ..... ۱-۱۶-۴ طبقه
- ۲۳۶ ..... ۲-۱۶-۴ جرح و تعدیل
- ۲۳۷ ..... ۳-۱۶-۴ تألیفات و روایات
- ۲۳۹ ..... ۴-۱۶-۴ نتیجه بحث
- ۲۴۰ ..... ۱۷-۴ محمد بن حسین الصائغ
- ۲۴۰ ..... ۱-۱۷-۴ طبقه
- ۲۴۱ ..... ۲-۱۷-۴ جرح و تعدیل
- ۲۴۳ ..... ۳-۱۷-۴ تألیفات و روایات
- ۲۴۶ ..... ۴-۱۷-۴ نتیجه بحث
- ۲۴۷ ..... ۱۸-۴ منخل بن جمیل
- ۲۴۷ ..... ۱-۱۸-۴ طبقه
- ۲۴۷ ..... ۲-۱۸-۴ جرح و تعدیل
- ۲۵۰ ..... ۳-۱۸-۴ تألیفات و روایات
- ۲۵۴ ..... ۴-۱۸-۴ نتیجه بحث
- ۲۵۵ ..... ۱۹-۴ مفضل بن عمر
- ۲۵۵ ..... ۱-۱۹-۴ طبقه
- ۲۵۶ ..... ۲-۱۹-۴ جرح و تعدیل
- ۲۷۷ ..... ۳-۱۹-۴ تألیفات و روایات
- ۲۸۳ ..... ۴-۱۹-۴ بررسی شخصیت مفضل بن عمر در روایاتش
- ۲۹۳ ..... ۵-۱۹-۴ نتیجه بحث

آدرس: قم، بلوار شهید منتظری، کوچه شماره ۸، پلاک ۱۲